

по дорозі Нарік бачить суку, що лежить біля дороги. Вона мовчки лежить, але всередині її виють її діти. ... Їде далі Нарік і бачить три киплячі казани, в двох вариться м'ясо, а в тому, що посередині кипить проста вода, м'ясо, перестрибуючи через середній казан, стрибає з крайнього в крайній.

– Ті вівці, яких ти бачив, – означають те, що після нас з'являться серед народу багатії, вони об'їдуть увесь народ і все одно залишаться ненаситними. Та сука, яку ти бачив – це сенс того, що після нас діти будуть говорити попереду батьків. Ті сказані, що ти бачив, – це два багатії пригощають один одного, а бідні люди в середині залишаються голодними – кипіння порожньої води говорить про це.

Дестан закінчується тим, що два батира у боротьбі скидають один одного з урвища у воду і після того, як Чорабатир тоне у воді, Казань захоплює російський цар.

Цей епос нагадує нащадкам про те, що Чорабатир зі своїм другом батиром Килинчаком прибув з Криму до Казані, щоб захистити казанське ханство, і місто довго протистояло ворогам завдяки силі та безстрашності Чорабатиру. Ворог зміг захопити Казань тільки після того, як Чорабатир загинув у сутичці зі своїм власним сином, у результаті якої вони обоє потонули у річці. Чорабатир та син не знали один одного, бо син виріс серед ворогів, куди перекинулася його дружина – дочка хана. За допомогою образу Чорабатира народна пам'ять зобразила, що Казань довго чинила опір ворогам саме завдяки допомозі батирів із Криму і впала, коли втратила цю допомогу.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-288-6-29>

Сидоренко Н. М.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри історії журналістики
Навчально-наукового інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПРЕСА ТАВРІЙСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (1838–1917): ПОШУКИ УКРАЇНСЬКИХ СТОРІНОК

Преса Таврійської губернії вже ставала об'єктом дослідження українських науковців (В. Ганкевич, О. Хоменок, Н. Яблоновська, Г. Юксель, Т. Хітрова та ін.). Зокрема О. Хоменок подав коротку характеристику

періодики за типологічними групами, створив бібліографічний довідник преси до 1916 р., включивши цілу низку серіальних видань (щорічники, адрес-календарі, адресні книги, доповіді, звіти, журнали засідань, праці, бюлетені, видання конференцій і т.д.), а також архівних матеріалів [1]. Н. Яблоновська простежила процеси становлення та розвитку етнічної преси Криму (кримськотатарської, німецької, єврейської, вірменської, міжнаціональної тощо) з другої половини XIX до початку XXI ст. [2]. У монографії та бібліографічному покажчику «Періодичні видання Запорізького краю початку XX ст.» Т. Хітрової відображено історію преси тієї частини Таврійської губернії, що нині належить до Запорізької області (передусім – Бердянський і Мелітопольський повіти) [3].

Територіально до складу Таврійської губернії (1802–1921) тривалий час входив як півострів Крим (Сімферополь, Севастополь, Балаклава, Євпаторія, Феодосія, Керч, Ялта, Армянський Базар (Армянськ), Карасубазар (Білогірськ) та інші центри пресовидавничої діяльності), а також три повіти материкової частини: Бердянський і Мелітопольський, що нині належать до Запорізької області, а також Дніпровський (нині – Херсонська область). Періодичні видання на материковій частині позначені такими містами, як: Бердянськ, Мелітополь, Оріхів, Ногайськ (Приморськ), Ейгенфельд (Полянівка), Гальбштадт (Молочанськ), а також Олешки, Генічеськ, Каховка, Скадовськ, де з'явилися у світ газети й журнали російською та німецькою мовами. Хоча саме в цій частині Таврії українці складали більшість, жодного часопису рідною мовою до 1919 р. не було видано.

Фактично на початку XX ст. Таврійський край залишався русифікованим, не зважаючи на спроби заснувати тут національні українські установи. Але поодинокі намагання української інтелігенції в Криму не залишалися марними. Скажімо, 1903 р. у Севастополі планувався двомовний сільськогосподарський журнал «Хлібороб». Окрім висвітлення фахових питань, редактор Мацкевич і видавець Муркіна розраховували на вміщення статей про поточне життя, оглядів із інших видань, публікацію оголошень. Головне управління у справах друку відхилило їхнє клопотання, мотивуючи це тим, що Муркіна за освітою, вихованням і становищем у суспільстві «не соответствует положению издателя», а Мацкевич рік перебував під наглядом і далі «состоит под негласным надзором полиции» [4, с. 14].

Ще одна спроба була здійснена в Оріхові, де планувалося з 1 січня 1910 р. видавати сільськогосподарський часопис «Рідна хата», де мали друкуватися популярні статті морально-духовного змісту, з питань сільського господарства (садівництво, землеробство, бджільництво тощо), медицини й гігієни, історії й природознавства; вісті з Росії, Малоросії, за кордоном; белетристику, сатиру й гумор, відповіді на запитання

читачів, оголошення. Але Бердянський повітовий справник подав негативну характеристику потенційному видавцеві Д. Ярошу, наголосивши на «сумнівних» політичних і моральних якостях, а також його недугу; тож губернатор не дозволив видання [2, с. 58–59; 3, с. 194].

На цьому тлі сміливою можна назвати діяльність відповідального редактора і видавця позапартійної прогресивної газети «Тавричанин» Д. Коломийцева, який у 1910 р., поряд із рубриками «У нас», «Преса», «Кореспонденції», «Маленький фейлетон», «Серед євреїв», «Бібліографія», запровадив ще один особливий відділ – спочатку «Малоросам» (з № 237), згодом – «Українцям» (з № 252). Тут друкувалися вірш «Думки над Дніпром» Д. Еварницького (Яворницького), «занятна історія» з Київської губернії «Чоловік проміняв жінку за воли» (№ 238), анонс про нове видання «Кобзаря» Т. Шевченка (№ 238), замітки «Убийство єврейської сім'ї» (№ 239) та «Убив батька іконою» (№ 242), що часто передруковувалися з української преси («Рада», «Рідний край» та ін.). «Тавричанин» знайомив місцевих читачів із українськими легендами й повір'ями, оповіданням «Закоханий чорт» О. Стороженка, оповіданням «Трудівниця Горпина (з народних уст, у Катеринославщині)» Тетяни Сулими. Тож і в Криму дослухалися до української мови («Чи воно, правда, панночко, що ото люде балакають? Найбільш усього жінки цокотять. Чули, яка новина по слободі ходе...») (1910. № 238).

Редактор севастопольської газети спочатку дотримувався своїх правил правопису, але в одному з номерів написав: «Уси українські газети печатаються зь фонетичным правописом. Вони косо дывляться на те, що «Тавричанинь» пише «ярыжным» правописом...» (*мовою оригіналу*). Тож, подаючи висновок імператорської академії наук, що визнала цілковите право українців говорити публічно і друкувати своєю мовою, Д. Коломийцев наголосив на прийнятті фонетичного правопису. Редактор констатував: і «нам так треба», бо цей правопис – «мудрість не велика. Тож звикайте тепер до фонетичного правопису в «Тавричанине»». Справді, інколи «ярижка» затуманювала зміст деяких публікацій. Скажімо, за назвою оповідання («кумедна історія», схожа на політичний фейлетон) «Справнычыхына кишечка» можна лише здогадуватися, що йдеться про кішку.

Д. Коломийцев публічно відстоював право друкувати матеріали українською мовою, вмістив у газеті кілька зарисовок про Т. Шевченка [5], назвав «Кобзар» «скарбницею краси людського духа» (1911. № 349), надрукував вірш «Кобзарів заповіт» М. Лободовського.

Нові українські хвилі прокотилися в Криму вже після революційних штурмів 1917 р. Деякі політично-національні факти цього періоду згадано в дослідженні «Український Крим» проф. В. Сергійчука [5]. Зокрема в Севастополі діяв підпільний гурток офіцерів «Кобзар»,

навесні 1917 р. засновані Севастопольська українська громада, Чорноморська громада та Головна Українська Рада Чорноморської Фльоти. Український уряд потурбувався про відправлення спеціального вагону, щоб закласти у причорноморському місті книгарню видавничого товариства «Друкар». Про ці часи згадував у книзі «Від Привороття до Трапезунда» історик, бібліограф і журналіст Л. Биковський. Він писав: «Я попав у крутіж місцевої національно-громадської праці. Скрізь за посередництвом «знайомих» моряків, я став чомусь «своєю людиною». Зокрема мене ввели в коло моряків-українців, що гуртувалися біля однієї української каварні. Її власник, старший добродій, родом із Західної України, разом із цілим персоналом каварні був душею українського руху серед моряків. Довелося брати участь і в підготовці українізації чорноморської фльоти. З цією метою, для інформації моряків, вислано промовців на окремі кораблі, стаціоновані в севастопольському порті. Я побував у цій ролі на дредновті «Воля», де виступав перед тисячною залогою майже суцільного українського походження» [6, с. 115].

Результатом цих подій, можливо, стало видання російськомовного «Бюллетеня Украинской Рады военных и рабочих депутатов г. Севастополя», чотири номери якого вийшло з 22 грудня 1917 р. по 5 січня 1918 р. Ще раніше, влітку 1917 р., до проблем політичного порозуміння звернувся щотижневий орган Тимчасового Кримсько-мусульманського виконавчого комітету, згодом – орган Кримсько-татарського національного уряду «Голос татар», редколегія і співробітники якого не тільки схилилися перед пам'яттю захисників національних устремлень і «перших поширювачів світла просвіти серед татар» (1917. № 1), а й розглядали міжнаціональні стосунки в статті «Україна і Крим» (1917. № 2).

Тож коли материкова частина Таврійської губернії приєдналася до Центральної Ради, доля населення Кримського півострова залишалася на роздоріжжі. З цією метою до Петрограда відбула українська делегація (В. Винниченко, С. Єфремов, Г. Одинець, О. Пилькевич та ін.), щоб поспілкуватися з «російською демократією», доповісти Тимчасовому уряду про український рух, значення Центральної Ради в загальнодержавному та національному житті, ознайомити з уявленнями про майбутню автономію. Була створена спеціальна наукова комісія; «старший брат» зробив, за спогадами В. Винниченка, чимало закидів про «казкове пробудження» 35-мільйонного народу, негативну роль української влади, загрозу залишити «без хліба весь край». Український діяч писав: «Вимірюючи територію майбутньої автономії України, вони торкнулись Чорного моря, Одеси, Донецького району, Катеринославщини, Херсонщини, Харківщини. І тут від одної думки, від одної уяви, що донецький і херсонський вугіль, що катеринославське залізо, що харківська індустрія одніметься в них, вони до того захвилювались,

що забули про свою професорську мантию, про свою науку, про високі Установчі збори, почали вимахувати руками, розхристались і виявили всю суть свого руського гладкого, жадного націоналізму...» [6, с. 167–168]. «Віднімання» Дарданелли, вугілля, заліза, солі – це й сьогоднішнє питання воєнного стану в Україні... Вирок письменника у 1917 р. був точним: «Руський буржуа батька б рідного одшпурнув би ногою, коли б він перешкожав йому тримати й не пускати ці багатства». Тож і сьогодні, в XXI ст. триває боротьба не тільки за український Крим, усю Таврію, а й інші регіони України.

Список використаних джерел:

1. Хоменок О. С. Дореволюционная периодическая печать Таврической губернии (1838–1916) : очерк истории и библиографический указатель. Одесса : АО БАХВА, 2003. 180 с.
2. Яблонівська Н. В. Етнічна преса Криму історія та сучасність : моногр. Сімферополь : Крим. навч.-пед. держ. вид-во, 2002, 312 с.
3. Хітрова Т. В. Періодичні видання Запорізького краю початку XX ст.: типологічна система : моногр., каталог видань, хрестоматія. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2011. 284 с.
4. Сидоренко О. І. Нездійснені видання: анотований покажчик нереалізованих проектів україномовних періодичних видання кінця XIX – початку XX ст. Київ, 1989.
5. Комариця М. «Тавричанин». *Українська преса в Україні та світі. XIX – XX ст.*: історично-бібліограф. дослідження. Т. 2: 1891–1905 рр. Львів, 2009. С. 385–386.
6. Сергійчук В. І. Український Крим. Київ : Українська Видавнича Спілка, 2001. 302 с. URL: <https://coollib.com/b/157058/read> (дата звернення: 19.11.2022).
7. Биковський Л. Від Привороття до Трапезунда: спомини (1895–1918). Мюнхен ; Данвер : Дніпрова хвиля, 1969. 135 с.
8. Винниченко В. Відродження нації. Київ, 1990. Ч. 1. С. 167–168.